

ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ
ІМЕНІ М. Т. РИШЬСЬКОГО НАН УКРАЇНИ

ГОРАК Яким Романович

УДК 78.03 (477) "18/19"+ 78.07

**Анатоль Вахнянин
і становлення музичного
професіоналізму в Галичині
(друга половина XIX – початок XX ст.)**

17.00.03. – музичне мистецтво

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Горак

Київ, 2003

Ш 313 (24к) 5-699+
Ц 313 (24к) 5-8 В 2хм яким
48
Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00762249 (U)

Робота виконана в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

Науковий керівник Доктор мистецтвознавства, професор
Пархоменко Лю Олександрівна,
провідний науковий співробітник ІМФЕ НАНУ

Офіційні опоненти **Шамаєва Кіра Іванівна**,
доктор мистецтвознавства,
професор НМАУ ім. П.Чайковського
Івченко Лариса Василівна,
кандидат мистецтвознавства, науковий
співробітник відділу ЦНБ ім. В. І. Вернадського

Провідна установа Харківський державний інститут мистецтв
ім. І. Котляревського

Захист відбудеться “ 3 ” липня 2003 року, о 16 год., на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.227.01 в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (01001, м. Київ, вул. М.Грушевського, 4)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України.

Автореферат розісланий 2 червня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Микитенко О. О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Наприкінці XIX століття в українській культурі з'являється новий тип митця – універсала з величезною працездатністю і енциклопедичними знаннями, багатством інтересів у різних ділянках мистецтва і науки.

Таким був і Анатоль Климентович Вахнянин (1841-1908). Композитор, диригент, співак, громадський діяч, політик, літератор, засновник ряду культурно-просвітницьких інституцій – ці об'ємні поняття окреслюють універсальність його діяльності. **Актуальність** пропонованої роботи полягає у об'єктивному і різнобічному вивченні діяльності митця, що є малодослідженою в історії української музики й музичної культури, її зв'язків з іншими ділянками суспільно-духовного життя нації. Робота пов'язана з плановими розробками ІМФЕ ім. М.Рильського.

Об'єктом дослідження є музична культура в Галичині, що розкривається крізь призму творчості і діяльності однієї яскравої особистості. **Предметом дослідження** є багатостороння діяльність Вахнянина, а **метою** роботи – простежити становлення музичного професіоналізму в Галичині і роль Вахнянина в цьому процесі.

Шлях до поставленої мети полягає у вирішенні таких **завдань**:

1. Окреслення місця і здобутків Вахнянина в українській культурі.
2. Комплексна характеристика його композиторської творчості.
3. Систематизація його поглядів на різні царини музичного мистецтва (фольклор, духовну музику, музичну естетику, теорію музики).
4. Виявлення взаємодії композиторської та музикознавчої праці.

Наукове вивчення різносторонньої діяльності Вахнянина є недостатнім. Досі немає монографічного дослідження з повним її висвітленням, відсутня науково опрацьована бібліографія його творів. Існує декілька досліджень присвячених окремим ланкам діяльності Вахня-

нина (літературної – в “Історії літератури руської” Огоновського, громадсько-політичної – у монографії та статтях Т.Батенка, композиторської – у статті Людкевича та брошурі Гриневецького), а також принагідні згадки у музикознавчих працях М.Загайкевич, Л.Кияновської, другому та третьому томах академічної шеститомової “Історії української музики”). Джерелами даного дослідження є мистецький доробок Вахнянина, періодика, архівні матеріали, та друковані автобіографічні матеріали.

Панівним методом дослідження є джерелознавчий метод, застосування якого дозволяє залучити тогочасний архівний матеріал і цілісно охопити діяльність митця. Для характеристики музичної спадщини використано музично-стильовий і структурний аналіз музичного матеріалу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- вперше в межах монографічного дослідження подано цілісну характеристику діяльності Вахнянина у всій її багатоманітності;
- введено в обіг і детально проаналізовано невідомі архівні матеріали та твори композитора, віднайдені у фондах бібліотек і архівів (обробки народних пісень, гімни і кантати).
- систематизовано теоретичні та естетичні погляди Вахнянина на різні царини музичного мистецтва, що дало змогу розкрити зв'язок і взаємовпливи композиторської та музикознавчої праці;
- науково обгрунтовано нову систематику його музичної спадщини.

Практичне значення отриманих результатів полягає у їх впровадженні в навчальну практику (в курсах історії української музики, культурології). Робота спрямована на корекцію ставлення до спадщини Вахнянина і докорінну переоцінку її значення.

Складові пропонованої роботи були **апробовані** в доповідях, виголошених автором на П'ятій (Ряшів, Польща, 1999) та Шостій (Коломия, 2000) міжнародних наукових сесіях “Musica Galiciana”, в рамках засідань музикознавчої комісії на Десятій (березень 1999), Одинадцятій (березень 2000), Дванадцятій (березень 2001) та Тринадцятій (березень 2002), Чотирнадцятій (березень 2003) сесіях Наукового Товариства ім. Т.Шевченка у Львові, на III (Київ, березень 2001р.), IV (Київ, березень 2002 р.) та V (Київ, березень, 2003) Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Молоді музикознавці України”, наукових конференціях “Мистецтво молодих –2001” (Львів, вересень 2001) та

“Мистецтво молодих – 2002” (Львів, вересень, 2002), Міжнародній науковій конференції до 250 – річчя Дмитра Бортнянського (Львів, листопад 2001), Всеукраїнській науковій конференції “Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX – XX століття (з нагоди 130-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси” (Львів, листопад 2001), Науково-теоретичній конференції “Микола Лисенко та українська композиторська школа” (Київ, квітень 2002). Дослідження обговорювалося на двох засіданнях музикознавчої комісії ІМФЕ ім. М.Рильського.

Дисертація обсягом 169 сторінки складається зі Вступу, двох частин та Висновків. До роботи долучено Список використаної літератури (158 найменувань) та Додатки (15 нотних прикладів і Хронологія життя та творчості Вахнянина).

ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність, об’єкт та предмет дослідження, мета, завдання, методи дослідження, наукова новизна, практичне значення роботи, інформується про апробацію різних її частин та роботи в цілому.

Першу частину – “Анатоль Вахнянин в історії української культури” – відкриває розділ “Громадська діяльність А.Вахнянина”, адже митець увійшов в історію, проявивши себе як особистість з організаторським хистом, як політик і засновник багатьох культурно-громадських товариств та установ.

Вахнянин був першим головою українського студентського товариства “Січ”, заснованого 1868 р. у Відні. Головна мета товариства – репрезентація України як окремого народу поміж слов’ян, його мови, пісні, літератури.

У Львові Вахнянин виношував думку про створення товариства для просвіти народу. Таким товариством, організованим за його активної участі, стало товариство “Просвіта”, яке Вахнянин очолював до 1870 р. Товариство взяло під свою опіку роботу спеціально створеної комісії для укладання й видання підручників, довголітнім членом якої був Вахнянин.

У 1881 році Вахнянин був одним із співзасновників “Руського Педагогічного Товариства”, основною метою якого було заснування,

примноження кількості українських народних шкіл надання їм матеріальної допомоги.

Вахнянин брав участь у становленні Наукового Товариства ім. Т.Шевченка. 11 травня 1893 року на загальних зборах НТШ його було обрано директором історико-філософської секції. Після обрання Вахнянина послом до парламенту, 1894 р. він склав повноваження директора секції.

Шлях Вахнянина до політичної кар'єри був нелегким. Першою його спробою у політиці стала участь у керівному відділі “Руської Ради”, що виникла 1870 р. Однак провід у раді взяли москвофіли і Вахнянин опісля покинув діяльність у ній. Неодноразово будучи кандидатом, він лише в грудні 1893 року був обраний послом до австрійського парламенту. На політичній арені був репрезентантом політики “нової ери”.

Вінцем громадської праці Вахнянина стало створення музичних товариств та інституцій, які сприяли становленню українського музичного професіоналізму. Є дані про спорадичну участь Вахнянина у деяких польських музичних товариствах Галичини. У 1870 р. він заснував музичне товариство “Теорбан”, яке не розвинуло ширшої діяльності.

1891 року Вахнянин був одним із засновників хорового товариства “Львівський Боян”. З часом осередки “Боянів” почали виникати в різних містах Галичини і постала потреба об'єднати їх однією організацією. Нею став “Союз співацьких і музичних товариств”, під патронатом якого було відкрито музичну школу – Вищий музичний інститут під керівництвом Анатолія Вахнянина. 1907 р. “Союз...” було перейменовано в “Музичне Товариство ім. М.Лисенка”.

Розділ “*Літературна спадщина*” розглядає різні грані літературного таланту Анатолія Вахнянина.

У підрозділі “*Белетристика та мемуаристика А.Вахнянина*” подається його характеристика як художника слова. Вахнянин найбільш повно реалізував себе в невеликих за обсягом прозових жанрах – нарисах та гуморесках. У 1902 році побачила світ збірка його прозових творів “Оповідання і гуморески”, яка, за винятком повісті “Женщина”, охоплювала всю белетристику автора.

В еволюції української малої прози XIX – початку XX століть Вахнянин є репрезентантом етапу соціологічного оповідання й суспільно-політичної студії. За своєю тематикою оповідання поділяються і

аналізуються за двома групами: оповідання з громадсько-політичним підтекстом і твори на побутову тематику.

Вахнянину належать також переклади повістей М.Гоголя та І.Тургенєва.

Окреме місце у белетристиці Вахнянина займають незавершені “Спомини з життя”, написані 1907 р. і доведені лише до початку 1870-х років, становлять цінний документ громадського зростання автора, характеристики його літературного оточення.

Іншому профілю літературного таланту Вахнянина присвячено підрозділ “*Праці з історії літератури та літературної критики*”. Історією літератури та літературною критикою Вахнянин цікавився протягом усього життя. Першими кроками в царині літературної критики стали статті “Гадки за читанням поеми “Гостина на Україні” (1862) та “Денецо за Музу Шевченкову та розбір думи передсмертної” (1863), яка стала першою в Галичині розвідкою про творчість Шевченка.

Початком праці Вахнянина як історика літератури є його переклад праці Прижова “Малороссия (Южна Русь) и історія її літератури, почавши від XI до XVIII віку”. Найвищим досягненням у цій галузі є дослідження “О докторі Франциску Скорині і его літературной діяльності”, опубліковане 1879 року.

Цікавим аспектом літературознавчої роботи Вахнянина є його клопотання щодо публікації невідомої частини спадщини українських поетів (Шашкевича, Федьковича).

Огляду історичних праць Вахнянина присвячено останній розділ першої частини дисертації – “*Праці на історичну тематику*”. Повернувшись до Львова випускником відділу історії та географії Віденського університету, він став серйозно займатися історією. Цьому сприяло знайомство з П.Кулішем, котрий вказав Вахнянинові на потребу вивчення історії України за джерелами. Враховуючи це, Вахнянин публікує праці на історичні теми у львівській “Правді” 1868-1869 року: “Взаємини проміж козаччиною а Перзиею у літах 1618,1619 і 1620”, “Про кургани на Литві і западній Русі”, “Катехизис, історія і землепись”. Одним з видів історичних праць Вахнянина є реферування праць видатних істориків. Окрему групу становлять два політичні трактати про “руську справу” – “Причинки до історії руської справи в Галичині в літах 1848-1870” та “Руська справа в Галичині в роках 1891-1894”. Обидва трактати пов’язані ідеєю національного розвитку Галичини в різних часових відтинках.

Друга частина роботи – “Музично-естетичні погляди та композиторська спадщина Анатолія Вахнянина” складається з семи розділів. Перший розкриває погляди митця на музично-естетичні проблеми, місце музики в ієрархії мистецтв, походження музичного мистецтва. Про це йдеться у статтях “Листи про музику”, “Переднє слівце” та “Наукове поняття про повстання музики”. Вахнянин дефініціює музику як “звуковий образ почувань людських, зеркало пережитої долі людьми з її світлими і темними сторонами”. Поділяючи погляди Штутра, Вахнянин відводить музиці друге (після поезії) місце у ієрархії мистецтв.

Вахнянин наводить три теорії походження музичного мистецтва: про зародження музики з крику, який під впливом різних емоційних вражень перетворюється в мелодію; про фізіологічне походження музики, в якій Вахнянин поділяє позитивістські погляди Г.Спенсера; про божественність походження музичного мистецтва, що ілюструється прикладами з міфології древніх народів, зокрема слов’ян.

Другий розділ – “Хорова творчість і солоспіву” – присвячений характеристичі головних жанрів композиторської творчості Вахнянина, вагомим поштовхом до яких був безпосередній контакт Вахнянина з Вербицьким та Лаврівським, участь у виконанні їх творів. Фундаментом хорової музики Вахнянина були німецька Liedertafel, розповсюджена у творчості австро-німецьких романтиків та позначена його впливами старогалицька пісенність.

Обсяг хорової творчості Вахнянина нині є дещо більшим від того, що був досі відомий музикознавцям. На основі бібліотечних та архівних фондів, повідомлень періодики, спогадів подано список збережених і не збережених хорових творів композитора. Їх класифіковано за 4 групами, які відповідно аналізуються: 1) хори героїко патріотичної тематики (“По морю, по морю...”, “Піснь свободи”, хорові опрацювання пісень “Я щасний...”, “При Чигрині”); 2) хори на соціальне замовлення з нагоди приїзду і зустрічі високих посадовців, ювілеїв Папи Римського (кантати “Витай нам, Достойний...”, “Гімн в честь архикнязя Рудольфа”, “Із низьким поклоном...”, “Честь і поклон, вірні серця і щирі любов...”); 3) ліричні хори (“Молоді сни...”, “Наша життя”); 4) твори максимально наближені до зразків старогалицької пісенності (“До чарки”, “Ой йшли наші славні запорожці”).

Скромнішими є здобутки Вахнянина в жанрі солоспіву. Відомі 4 зразки цього жанру: “Була колись гетьманщина...”, “Тяжко важко в

світі жити” (обидва до сл. Шевченка), “Прощаньє” (сл. Вахнянина) та “Помарніла наша доля” (сл. Федоровича у ред. Партицького). Нотний текст перших трьох солоспівів не знайдено. Популярний донині солоспів “Помарніла наша доля”, створений 1870 року, завдяки патріотичному спрямуванню і блискучій інтерпретації О.Мишугою, ще за життя автора здобув велику популярність.

Третій розділ – *“Фольклорні інтереси та обробки народних пісень”*. Захоплення народними піснями зародилося у Вахнянина ще під час навчання у Перемиській гімназії. Поштовхом до дослідження фольклорних зразків стала праця Марцинковського (Новосельського) “Lud ukraïnski”. Про велике значення, яке надавав Вахнянин збиранню і вивченню фольклору свідчать листи до Ф.Колесси, рецензія на книгу Демуцького “Ліра та її мотиви”, статті “Децо про значенне народних пісень у Слов’ян, імено у Русинів”, “Листи про музику”. У композиторській творчості звернення Вахнянина до фольклору найяскравіше позначилося у трьох хорових “В’язанках народних пісень”, 4 хорових обробках народних пісень, вміщених у збірці чоловічих вокальних квартетів “Кобзар” та першій дії опери “Купало”.

На 1870-80-ті роки припадає звернення Вахнянина до жанру хорової обробки народної пісні. У трактуванні цього жанру галицький композитор залишився на тому рівні, на якому цей жанр перебував в середині ХІХ ст. Хорова фактура Вахнянина – це переважно чотириголосий склад, хоч автор зберігає і дотримується його непостійно: іноді виділяє окремі мелодичні ходи в унісон (“Калина”), чи застосовує ефект зіставлення різних груп хорових голосів (“Журбо моя”). Форма обробок народних пісень Вахнянина переважно є не більшою від періода, в межах якого композитор прагне сягнути інтонаційної заокругленості пісні (“Калина”, “Де б я”, “Ой ти хлопче”, “Жаль”). Гармонічна мова обробок виявляє тенденцію до хроматизації голосів. Показовим щодо цього є порівняння двох опрацювань пісні “Калина” (з “Кобзаря” та з “В’язанки народних пісень”) з її першоджерелами: збірником “Пісні, думки і шумки руського народа...”, упорядкованого Коціпінським, та опрацюванням цієї пісні Маркевичем для голосу та фортепіано у виданні Куліша “Записки о Южной Руси”.

Намаганням наблизитися до старих фольклорних фольклорних зразків пройняті і хори з першої дії опери “Купало” (“Ходили дівоньки...”, “Гей на Івана, гей на Купала”, “Палай, палай, Купалоньку наш...”).

Четвертий розділ – “Дослідження і творчість у сфері духовної музики” – базується на дослідженні друкованих статей Вахнянина – “Дмитрій Степанович Бортнянський”, “Два реформатори церковного співу”, а також збережених недатованих рукописних матеріалів і “Співаника церковного”.

Збережені рукописні матеріали свідчать про ознайомлення Вахнянина з працями Разумовського “Церковное пение в России” (фрагменти з якої конспектуються майже дослівно), Смоленського, Львова, Потулова. Системного викладу історії церковної музики Вахнянин не залишив, а у спробі її поділу на 4 етапи брав за основу періодизацію, запропоновану в праці Разумовського.

Найбільше зацікавлення Вахнянина викликала постать та творчість Дмитра Бортнянського. Спробу порушити питання національного в його музиці містить стаття “Дмитрій Степанович Бортнянський”, яка є вільним перекладом статті І.Божеярова “К портрету Д.С.Бортнянського”. При цьому Вахнянин зробив перестановки у “монтажі” матеріалу, не змінюючи суті думок першоджерела. Він наголошує на українському походженні Бортнянського і спорідненості його мелодики з українськими піснями. Характеристику Божеяровим творчості Бортнянського він вважає абстрактною і однобічною. Вахнянин знаходить у творах Бортнянського відгомін автентичних церковних наспівів.

У статті “В справі потреби заснування “Музичного Інституту” у Львові” автор вперше назвав Бортнянського “реформатором церковного співу” і порівняв його роль в історії музики Східної церкви з роллю Палестрини в музиці Західної церкви. Це порівняння обґрунтоване у статті “Два реформатори церковного співу”.

У композиторській спадщині Вахнянина є опрацювання набожних (термін М.Возняка) українських пісень, які увійшли до укладеного ним та опублікованого 1889 року “Співаника для середніх шкіл”. Їх характеризує спрощений триголосий гомофонно-гармонічний уклад, простий і невибагливий з гармонічної точки зору. У “Співанику...” містяться 3 пісні з пам’ятки набожної поезії та пісні – “Богогласника”: “Іерусалиме світел над звiзди”, “Піснь до Пресвятої Богородиці” (“О всепiтая Мати...”) та “Пісня до Підкам’янецької Богородиці” (“Пречистая Дiво Мати...”). Використання останньої в опері “Купало” порівнюється з нотним текстом у “Богогласнику” (1850 р.), записом П.Демуцького у виданні “Ліра та її мотиви” та обробкою цієї пісні Лисенком.

Вахнянинові судилося стати першим галицьким композитором, який познайомився з Лисенком. Історія їх взаємин становить зміст п'ятого розділу – *“Анатоль Вахнянин і Микола Лисенко: з історії контактів”*.

Це знайомство відбулося 1867 р., коли, їдучи на навчання до Ляйпцига, Лисенко зупинився у Львові. Відтоді Вахнянин виявляв постійний інтерес до діяльності Лисенка: переклав українською мовою і посприяв публікації у журналі “Правда” рецензії з чеської газети “Narodni listy” на виступ Лисенка в концерті Агрєнєва-Слав’янського 26 грудня 1867 року. Починаючи з кінця 60-х років, в ряді шевченківських вечорів Вахнянин виступає з виконанням таких солоспівів Лисенка до слів Шевченка, як “І багата я”, “Минають дні”, “Гетьмани”, “Тарасова ніч”, “Ой чого ти почорніло...”, що сприяло популяризації і музики Лисенка, і Шевченкового слова в Галичині.

Працюючи над виданням збірників власних обробок народних пісень, Лисенко у 1869-1870 рр. просив Вахнянина віднайти для нього збірки пісень різних слов’янських народів.

Особливо активізувалися контакти з Лисенком 1891 року, коли Вахнянин став одним із засновників та першим диригентом хорового товариства “Львівський Боян”. З перших днів існування “Боян” виконував Лисенкові твори, був ініціатором відзначення 25-літнього ювілею його творчої діяльності у 1892 році. Коли при товаристві було започатковано нотне видавництво, Лисенко надсилав для друку власні твори. За сприянням Вахнянина 1893 року у львівському журналі “Зоря” Лисенко опублікував свою працю про українські народні музичні інструменти.

Апогеєм їх взаємин став 1903 рік, коли у Львові українська громадськість відзначала 35-літній ювілей творчої діяльності Миколи Лисенка. Для організації урочистостей було створено ювілейний комітет, очолюваний Вахнянином. Урочиста академія, на яку прибув сам ювіляр, відбулася 7 грудня 1903 року. Кошти, виручені з ювілейних концертів (коло 2000 корон), організатори передали на розвиток і утримання Вищого музичного інституту, відкритого у Львові в жовтні того ж року.

У шостому розділі – *“Діяльність А.Вахнянина в галузі музичної теорії”* – розглядаються музично-теоретичні праці Вахнянина: підручник “Наука гармонії” та дві рецензії.

Підручник залишився у вигляді недатованого рукопису. Вахнянин працював над ним влітку 1906 року і писав його для потреб Вищого музичного інституту. Підручник Вахнянина порівнюється з російськими підручниками Чайковського та Римського-Корсакова, при цьому виявлено часом текстову схожість, подібність у побудові і використанні термінології.

Друга проблема – відсутність української музичної термінології. У 1884 році Іван Кипріян, готуючи до друку укладений ним “Учебник початкових відомостей музики і співу”, радиться з Вахняниним стосовно точності перекладу термінів. Композитор не вніс коректив до пропонуваної термінології, однак з патріотичних міркувань і нагальної потреби підручників такого типу підтримав роботу Кипріяна, опублікувавши у “Ділі” рецензію на цей підручник. З тих же міркувань Вахнянин рецензією підтримав появу у 1881-1886 рр. “Малого катехизу музики” Матюка, де подано доволі повні відомості з теорії музики.

Останній розділ другої частини – *“Анатоль Вахнянин і становлення українського театру в Галичині”*.

У громадсько-організаційному плані початки співпраці Вахнянина з театром припали на 1869 рік, коли за дорученням Виділу для контролю проведення вистав було утворено так звану “Артистичну комісію”. Композитор пропрацював у ній до 1898 року. Вахнянин доклав також зусиль до збору коштів на будівництво театрального будинку у Львові.

Окремо характеризуються рецензії Вахнянина на театральні вистави. Вони створюють певну панораму театрального життя Львова того часу. У дисертації розглядаються рецензії на виконання у Галичині опер “Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемовського, “Різдвяна ніч” М. Лисенка, “Олеся” П. Бажанського, а також драматичних творів О. Огоновського та К. Устияновича.

Вахнянин не оминув увагою і музику до драматичних вистав. На сцені театру при товаристві “Руська Бесіда” було поставлено чимало п’єс з його музикою: драми Ф. Заревича “Бондарівна”, “Назар Стодоля” Т. Шевченка, “Гальшка Острожська” О. Огоновського, “Ярополк І Святославович” К. Устияновича, комедія “Гаркуша” О. Стороженка. На жаль, усі зазначені твори втрачено.

Найбільшим досягненням у музичній спадщині Вахнянина є його опера “Купало”. Робота над твором розпочалась 1870 року і продов-

жувалась аж до 1892 року. При цьому опера постійно доповнювалась і поправлялась. Вперше її було поставлено 1929-го у Харкові за участю І.Паторжинського, М.Голинського, М.Литвиненко-Вольгемут. Наприкінці 70-х років XX ст. оперу було поставлено у Торонто, а 1990 силами Оперної студії при Вищому музичному інституті ім. Лисенка на сцені Львівського оперного театру була здійснена постановка в редакції М.Скорика, а 1992-го у тій же редакції на сцені Національної опери у Києві.

Твір Вахнянина найкраще вписується в контекст ранньоромантичних опер, переважно німецьких (К.М.Вебер). Як і у “Вільному стрільцеві” Вебера, в “Купало” велика роль відводиться народно-побутовим сценам, опорі на хорові сцени, використанню народно-пісенних форм. Спільними є і жанрові витоки обидвох опер – це німецький зінгшпіль, від якого структура чотирьох дій, принцип “швидкого фіналу” з ансамблевими та хоровими номерами.

У творі переплелись кілька драматургічних ліній: народно-обрядова (представлена в хорах першої дії і підкреслена символікою назви твору), героїко-прославна або визвольна (проведена в кульмінаційних фіналах другої та четвертої дій), лірико-любовна (пісня Одарки, балада Максима) та умовно-екзотична лінія (третя дія, що характеризує “східний табір”). Точкою перетину всіх цих ліній є балада Максима з четвертої дії.

Вокальна сторона опери розкривається в яскравих індивідуальних характеристиках, втілених у розгорнутих за формою номерах: аріозо Омара “І я любив колись в житті”, аріозо Одарки “Нема мені порадоньки” та балада Максима.

Істотне місце в драматургії опери належить хорам, які сприяють гнучкому розгортанню драматичної ситуації. Вони характеризуються за трьома групами: 1) народно-обрядові (“Гей на Івана...”, “Палай, палай”, “Ходили дівоньки”); 2) релігійного характеру (“Під твій Покров...”, “Пречистая Діво”); 3) героїчного плану (“Урра у бій”, який перегукується з групою героїко-патріотичних хорів композитора).

Вельми різноманітними є ансамблі. Їх роль в будові опери полягає в динамізації сценічної дії і логічному втіленні драматичних сцен сюжету. Ансамблі є в усіх діях опери, особливо багато у третій дії, що впливає з розгортання сюжету (захоплення в полон, переляк Одарки, розгубленість Максима). Яскравим прикладом майстерної побудови ансамблів є різноплановий квартет “Смерті, ах смерті прошу”.

З поміж усіх компонентів опери найбільш вразливим є оркестр. Композитор намагався надати йому роль виразового компонента (сцена напад татар), однак не досягнув належного ефекту. Недоліком оркестрової партитури твору є брак єдиної лінії мотивно-тематичного розвитку.

У **Висновках** подано узагальнюючий погляд на діяльність Вахнянина, окреслено його композиторський стиль і риси музичної мови.

Відаючи перевагу громадсько-політичній та літературній діяльності, Вахнянин визнавав принагідність власних музичних спроб. Але в еволюції музичної культури Галичини діяльність Вахнянина сприяла переходу від аматорської композиторської творчості до подальшого розвитку на професійній основі. Найяскравішим свідченням цього є пройдений ним шлях від участі в окремих аматорських музичних і співацьких товариствах до заснування Вищого музичного інституту у Львові.

Збережена частина творів свідчить про цілісність композиторського обличчя Вахнянина. Спостерігається взаємовплив різних ділянок його музичної спадщини, причому вузловим перехрестям є опера “Купало” – найвище творче досягнення композитора, перша повноцінна опера в Галичині.

Вахнянин працював виключно у двох сферах – хорової та театральної музики. Факт існування і успішного сценічного життя його солоспівів, віддзеркалений у повідомленнях преси, доводить, що композитор розвивав цей жанр.

Стиль композитора ґрунтується на засадах романтичної естетики. Умовно його джерела поділяються на дві категорії. До першої з них належать абсорбування національних традицій, до другої – засвоєння здобутків європейського музичного романтизму.

Одним з найвагоміших джерел творчості Вахнянина є фольклорний матеріал. У ньому композитора найбільше ваблять такі жанри:

1. Календарно – обрядовий фольклор, відгомони якого знаходимо у обробці веснянки “Ой Гулі!”, а також у хорах з першої дії опери “Купало” (“Палай, палай”, “Гей на Івана”).

2. Народна епіка, зокрема такі її жанри, як побутові балади, історичні пісні та (більш опосередковано) думи. Підтвердженням цього є балада Максима з опери, почасти хор “Ой йшли наші славні запорожці”.

3. Українська набожна пісня, на опрацюваннях якої ґрунтуються релігійні композиції Вахнянина у “Співанику церковному” та хорі “Пречистая Діво Мати” з опери.

4. Народні романси, трансформовані Вахняниним крізь призму староґалицької елегії, в якій поєдналися церковна і народно-пісенна традиції.

Продовження традицій перемиської композиторської школи у творчості Вахнянина проявляється в наданні переваги хоровій музиці, опори в тематизмі творів на староґалицьку елегію і Liedertafel, тенденції до продовження лінії українських пісень-гимнів середини XIX століття (“Я щастливий”, “Я русин був” і т.д.).

Значне місце в творчості перемиських композиторів становить звернення до поширеного в українському театрі жанру співогри. Опера Вахнянина, ввібравши в себе риси співогри, стала кроком до повноцінної опери, а отже, й кроком до професійності у цьому жанрі.

Єднає Вахнянина з композиторами перемиської школи великий інтерес до творчості Бортнянського. Вахнянин порівнював роль Бортнянського в історії музики Східної церкви з роллю Палестріни в історії музики Західної церкви, підняв питання про “національну закраску” (І.Франко) музики Бортнянського.

Вахнянин першим з галицьких музикантів заприязнився з Лисенком, сприяв популяризації лисенківських композицій у Галичині, що сприяло становленню музичного професіоналізму в Галичині.

Важливими джерелами стилю Вахнянина було засвоєння здобутків європейського музичного романтизму. Першим з них є німецька пісенність, зокрема Liedertafel. Про це свідчить простий, невибагливий мелодизм та тематичне спрямування цілої групи хорових творів (“До чарки”, “Сіймо разом”). Гомофонно-гармонічна фактура, чіткість і рельєфність форми, гармонічна простота чоловічих хорів німецьких композиторів-романтиків були для Вахнянина зразком, яким він проте не обмежувався. Від німецьких романтиків Вахнянин запозичив і первинну жанрову модель для опери “Купало” – німецький зінґшпіль.

Комплексний аналіз композиторської спадщини Вахнянина дає можливість відзначити і деякі характерні риси його музичної мови. Характер тематизму в музиці Вахнянина двоякий. Одні теми максимально подібні до народних, як коломийкові теми в кантатах, хорах з

першої дії, баладі Максима, аріозо Одарки з опери. Композитор ніде (крім хорових обробок народних пісень) не вдається до цитування народних мелодій. Інші теми орієнтовані на жанри європейської романтичної музики: баркарольні теми в кантатах, вальсовість у аріозо Степана “Не плач Одарко”, баладі Омара “І я любив”, фінальному полонезі опери, романсовість солоспіву “Помарніла наша доля”.

Гармонічне мислення Вахнянина виявляє себе на ладо-тональному рівні. Характерними його рисами є часте застосування терцевих тональних співвідношень (хор “Наша жизнь”, будова кантат), тональної перемінності (у “Хорі Норманів”, чи на початку пісні “Ой йшли наші славні запорожці”), окремих ладах (двічігармонічний мінор у солоспіві “Помарніла наша доля”, види мінору для передачі східного колориту у третій дії опери). Раціональність і продуманість тонального плану оперних сцен ілюструє друга дія опери “Купало”.

Вахнянин виявляє своєрідність мислення і на рівні музичних форм. Хоч діапазон застосовуваних ним форм загалом невеликий, проте серед них трапляються розвинені зразки (як концентрична у “Витай нам, Достойний”). Про добре відчуття композитором форми свідчить опера “Купало”, де кожна дія вибудована раціонально і компактно за формою.

Значення Вахнянина у культурно-історичному процесі другої половини ХІХ ст. загалом і в становленні музичного професіоналізму зокрема значне і багатогранне. Безліч ініціатив композитора – високий зразок жертвовної праці для рідного народу, його культури в ім’я піднесення її значення в світі.

Основні положення дисертації розкривають такі **публікації**:

1. **Горак Я.** Анатоль Вахнянин і фольклор // Народознавчі зошити. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. - №1. – С.102-107.

2. **Горак Я.** Діяльність Анатолія Вахнянина у становленні українського театру в Галичині // Теоретичні та практичні питання культурології. – Вип.5. – Мелітополь, 2001. – С.5-16. – Міністерство освіти та науки України, Мелітопольський Державний педагогічний університет, Центр музичної україністики НМАУ ім. П.Чайковського.

3. **Горак Я.** До характеристики хорової творчості Анатолія Вахнянина // Київське музикознавство: збірка статей. Вип. 8 / Редкол. Котляревський І. (голова), Грица С. та ін. – Київ, 2002. – С.23-27.

4. **Горак Я.** Взаємини між Анатолем Вахнянином та Миколою Лисенком (до історії контактів М.Лисенка з галичанами) // Київське музикознавство: збірка статей. – Вип.10 / Редкол.: Котляревський І.А. (голова), Грица С., Зільберман Ю. та ін. – Київ, 2003. – С.24-35

5. **Горак Я.** Три листи Анатолія Вахнянина до невстановленого адресата // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Т.СХХХІІ. Праці музикознавчої комісії / Ред. Купчинський О., Ясіновський Ю. – Львів: НТШ, 1996. – С.286-293.

6. **Горак Я.** Ігнацій Гуневич і формування Анатолія Вахнянина як музиканта (до історії українсько-польських взаємин) // *Musica Galiciana*. Т.5. – Rzeszow: Wydawnictwo Wyzsey Skoly Pedagogicznej, 2000. – S.219-224.

7. **Горак Я.** Листи Івана Кипріяна та Порфирія Бажанського до Анатолія Вахнянина // *Musica Galiciana*. Т.VI / Ред. Зелінський О., редкол.: Павлишин С., Терещенко А. та ін. – Львів, 2001. – С.185-196. – Міністерство культури і мистецтв України, Львівська державна музична академія. Серія: Наукові збірки ЛДМА ім. М.Лисенка, вип.5.

8. **Горак Я.** Анатоль Вахнянин як дослідник духовної музики // *Musica Galiciana*. Т.VI / Ред. Зелінський О., редкол.: Павлишин С., Терещенко А. та ін. – Львів, 2001. – С.157-164. – Міністерство культури і мистецтв України, Львівська державна музична академія. Серія: Наукові збірки ЛДМА ім. М.Лисенка, вип.5.

9. **Горак Я.** Анатоль Вахнянин і Наукове товариство імені Т.Шевченка // Дзвін. – 1999. - № 3-4. – С.146-148.

10. **Горак Я.** До історії празького концерту М.Лисенка 1867р. // Дзвін. – 2000. - № 2. – С.130.

11. **Горак Я.** До історії “Союзу співацьких і музичних товариств” у Львові // Дзвін. – 1999. - № 10-12. – С.102-104.

12. **Горак Я.** До історії становлення українського театру в Галичині // Дзвін. – 2001. - № 7. – С.106-111.

13. **Горак Я.** Микола Лисенко та Анатоль Вахнянин // Дзвін. – 2000. - № 11-12. – С.94-97.

14. **Горак Я.** Найвизначніший серед старшої генерації // Дзвін. – 1998. – № 2. – С.110-113.

15. **Горак Я.** Листування Івана Франка з Анатолем Вахняниним // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип.2. – Львів: Каменярь, 2001. – С.274-280.

16. **Горак Я.** Взаємини між Анатолем Вахняниним та Миколою Лисенком (до історії контактів М.Лисенка з галичанами) // Тези IV всеукраїнської науково-теоретичної студентської конференції “Молоді музикознавці України”. 23-27 березня 2002. – Київ, 2002. – С.26-27.

Горак Я.Р. Анатоль Вахнянин і становлення музичного професіоналізму в Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.). – Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата мистецтвознавства. – На правах рукопису. – 17.00.03 – Музичне мистецтво. – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України. – Київ, 2003.

Вперше подано цілісну характеристику багатогранної діяльності Анатолія Вахнянина – композитора, диригента, співака громадського діяча, літератора, а також вводиться в обіг чимало нового архівного матеріалу. На його основі систематизовано погляди Вахнянина на різні галузі музичного мистецтва (музичну естетику, фольклор, духовну музику, театр, теорію музики). Завдяки введенню нових архівних матеріалів розширено обсяг композиторської творчості Вахнянина, що дає підстави для характеристики його композиторського стилю, базованого на засадах романтизму. Висвітлюється взаємодія композиторської творчості та музикознавчих зацікавлень Вахнянина. Завдяки плідній громадській, виконавській, диригентській, композиторській діяльності Вахнянина музичне життя Галичини того часу збагатилося новими ідеями, зміцніли зв'язки з композиторами з Великої України (М.Лисенком, П.Ніщинським). В еволюції музичної культури Галичини діяльність Вахнянина сприяла переходу від аматорського етапу композиторської творчості до подальшого її розвитку на професійній основі.

Ключові слова: автодидактизм, музичний професіоналізм, музичні товариства, язичницькі вірування, набожні пісні, Вахнянин.

Горак Я. Р. Анатолий Вахняныи и становление музыкального профессионализма в Галичине (вторая половина XIX – начало XX века). – На правах рукописи. – Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения. – 17.00.03. – Музыкальное искусство. – Институт искусствоведения, фольклора и этнологии им. М. Рильского. – Киев, 2003.

Работа впервые представляет целостную характеристику многогранной деятельности Анатолия Вахнянына – композитора, дирижёра, певца, литератора, общественного деятеля. Введение в исследование нового архивного материала способствует систематизации взглядов Вахнянына на разные сферы музыкального искусства (музыкальной эстетики, фольклора, духовной музыки, театра, теории музыки) и более полному рассмотрению его композиторского творчества, в основе которого лежит стиль романтизма. В этом заключается новизна диссертации.

Диссертация объёмом 164 страницы состоит из вступления, двух разделов, выводов, списка литературы (145 позиций) и дополнений (15 нотных примеров и хронологии жизни и творчества Вахнянына). Во вступлении обосновывается актуальность, объект и предмет исследования, цель, задания, научная новизна, практическое значение работы, информируется об апробации её частей и работы в целом. Первый раздел – “Значение Анатолия Вахнянына в истории украинской культуры” – посвящён его общественной деятельности, ведь именно как политик, как член и основатель многих украинских культурно-общественных (“Просвіта”, “Січ” в Вене, “Руська Бесіда”, НТШ) и музыкальных обществ (“Львівський Боян”, “Теорбан”, “Лютня”, “Союз співацьких і музичних товариств у Львові” (позже – “Музичне товариство ім. М. Лисенка”)) Вахнянын вошёл в историю украинской культуры. Венцом его музыкально-общественной деятельности стало в 1903 году основание во Львове “Вищого музичного інституту” – первого музыкального заведения, где множество галицких музыкантов имели возможность получить музыкальное образование. Именно основание этого заведения – наиболее весомый вклад Вахнянына в процесс становления музыкального профессионализма в Галичине. Специальное внимание в этом разделе диссертации уделено литературному творчеству (рассматриваются его художественные произведения, работы по истории литературы и литературной критики) и историческим научным исследованиям.

В семи подразделах второй части – “Музыкально-эстетические взгляды и композиторское наследие Анатолия Вахнянына” – раскрывается систематизация его взглядов на разные сферы музыкального искусства, а также детально анализируется композиторское творчество Вахнянына – хоровые произведения и романсы, обработки народных песен и центральное произведение в его творчестве – опера “Купало”. Весомым для характеристики музыкального облика Вахнянына есть его взаимосвязи, личная дружба с композиторами Восточной Украины – Николаем Лысенко (с которым Вахнянын познакомился первым из галицких композиторов и факты их дружбы рассматриваются в отдельной главе этой части работы) и Петром Нищинским.

В выводах на основе рассмотренного материала определён композиторский стиль Вахнянына и охарактеризованы черты его музыкального языка.

Ключевые слова: Вахнянын, автодидактизм, музыкальный профессионализм, музыкальные общества, языческие верования, духовные песни.

Horak Y. R. Anatol Vakhnyanyn and formation of musical professionalism in Halychyna (late XIX – early XX century). – A dissertation for the degree of candidate of Arts. – On the rights of manuscript. – 17.00.03. – Musical art. – M.Rylsky Institute of Arts, Folklore and Ethnology Studies of National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2003.

The dissertation is the first attempt to give integral characteristic of Anatol Vakhnyanyn's versatile activities as a composer, conductor, singer, social figure and writer, a great deal of new materials extracted from archives being introduced. Based on this material, Vakhnyanyn's views of various fields of musical art (musical aesthetics, folklore, spiritual music, theatre, musical theory) have been systematized. Due to the newly found archive materials, the scope of Vakhnyanyn's activities as composer has been expanded, which enables us to characterize his composer style as based on the principles of romanticism. A special emphasis is made on the relationship between Vakhnyanyn's musical composing and musical research. In the evolution of musical culture of Halychyna, Vakhnyanyn's activities contributed to the transition from the amateur stage of composer activities to its further advancement on professional basis.

Key words: Vakhnyanyn, autodidacticism, musical professionalism, musical societies, pagan beliefs, spiritual (religious) songs.

ГОРАК Яким Романович

**АНАТОЛЬ ВАХНЯНИН
І СТАНОВЛЕННЯ МУЗИЧНОГО
ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ В ГАЛИЧИНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

*Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства*

Здано на складання 02. 06. 2003. Підписано до друку 02. 06. 2003.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетн. № 1. Гарнітура Times.
Офсетний друк. Умов. друк. арк. 1,16. Умов. фарбовідб. 1,4.
Обл.-вид. арк. 1,21. Тираж 150 прим.

Видавництво «Каменяр». 79000, Львів, МСП, Підвальна, 3.
Свідоцтво Держ. реєстру: серія ДК, № 462.

Віддруковано у друкарні
Львівського обласного управління статистики.
79058, Львів, проспект В. Чорновола, 4.

484014

АВ 55.690

Мист.

Мист

ПЕРЕКІРКА